

dig ezek egyenesen a színpadra készült művek. Viszont »Az ember tragédiája« nem készült a színpadra s mégis 1883. óta, mikor Paulay Ede először színre hozta, ma is eleven alkotó része a Nemzeti Színház és a nagyobb vidéki színházak műsorának, évről-évre mindig megjelenik és mindig nagy közönséget hódít. A legnagyobb sikerű magyar drámai mű olyan költőnek a műve, aki alig járt színházba és nem is gondolt arra, hogy művét a színpadra bocsássa. Mik azok a külső és belső okok, melyek ezt a különös ellentmondást megmagyarázzák? Az első ok, hogy amit nem hitt Madách, sem Arany János, aki felfedezte, sem Gyulai Pál, aki magyarázta, »Az ember tragédiája« *kitűnően játszható a színpadon*. Rendkívül hálás szerepei vannak: Ádám, Éva, Lucifer, az átlagos emberi méretet meghaladó alakok, színpadi életük csupa mozgás, mondanivalójuk mindig érdekes, karakterük az emberi lehetőségek széles körét foglalja be s a gondolat és érzés olyan húrjai pendülnek meg bennük, melyekre minden emberben van ráhangolt hasonló húr. Jó színészeknek nagyszerű alkalmat adnak képességeik megmutatására. Terjedelmük is szokatlanul nagy, a hosszú drámai költemény minden fontos pillanatában a színen vannak, minden lényeges forduló ő rajtuk fordul meg. Ez már magában is jelentős tényezője sikerének, de ezenfelül is van még valami. Ez a három személy kimerítően ábrázolja az emberi élet három döntő fontosságú mozgatóját: az eszme küzdelmét az emberi nem sorsáért, az ösztön, az ösztön részét ebben a küzdelemben s az eszmét és ösztönt egyaránt tagadó hideg okoskodást, — a fő élet — teremtő és élet tagadó erőket, amik a világban hatnak. Ezek sejtése benne él minden emberben s mindenki örömmel fogadja a költő szimbólumaiban a maga nem is öntudatos gondolatainak ábrázolását. Ez sokkal nagyobb és főképen maradandóbb tényezője a sikernek, mint az olyan külsőségek, mint az, hogy »Az ember tragédiája« ezenkívül a színpadnak sok technikai lehetőséget, a közönségnek sok látnivalót nyújtó látványos darab is, melyben a jelenetek tarka mozgalmassága folytán ébren tartja az érdeklődést. De van egy másik nyomós magyarázó oka is, a mű népszerűségének. Az,

hogy »Az ember tragédiája« — mondhatni — időtlen alkotás. Kevés olyan vonás van benne, amely hozzákötné keletkezése idejéhez, nagyjában és egészében ugyanugy keletkezhett volna, akár a mai időben is. Bizonyos, hogy nem keletkezett volna, vagy nem lett volna ilyen Madách keserű élet-tapasztalatai nélkül, ha a költő nem élt volna át egy egyéni és családi tragédiát: családi életének rombadőlését és a szabadságharc eszméjének bukását, — ennyiben a mű hozzá van fűzve szerzője személyéhez és korához. De ezek oly élmények, melyeken keresztül meg minden nemzedék és legalább is tanujuk minden egyén, minden kornak élményei. Nem jelentik azt a kor atmoszférát, amely leginkább hozza az irodalom műveit abba a veszélybe, hogy a nagy tömegek számára elavulnak. Vörösmarty művészből és ma is csaknem modernül hangzó nyelven írt drámái nem érdeklék a mai átlag-közönséget, mert sűrű légköre van körülöttük a romantikának, amelyben a mai ember már nem hisz. Folyton érezni a hatvan-hetven év előtti mű és a mai ember közötti távolságot, mely miatt nem juthat a kettő közvetlen érintkezésbe egymással. Ez a távolság »Az ember tragédiája«-val szemben a minimumra csökken, mert az a mód, ahogy Madách az emberi életet szemléli nem a korból van véve, hanem a költőnek saját élményéből fakadó filozófiájából, mely korra való tekintet nélkül érvényes vagy érvénytelen. Az emberiséget mindig foglalkoztatja a saját jövőjének sorsa és mindig a mult segítségével próbálgat az előtte sűrűsödő homályba belelátni: ime, Madách demonstráló módszere is mindenkori. És tovább: az emberiség haladására törő eszme, az eszmét hordozó nagy ember és a hétköznapi cipőjén kóródzó közönséges emberek tömege között folyik, örök látvány mindenki szeme előtt. Ami romantikus hatás mutatkozik »Az ember tragédiája«-n, az alig több annál, amennyi még ma is él az emberek többségében. A ma közkeletű történetfilozófiai gondolatokban alig kevesebb a romantikus elem, mint a Madách történetfilozófiájában s az irodalom sem tud, a realizmus és naturalizmus hatása ellenére sem egy bizonyos mennyiségű romantika nélkül megélni. Ha azt keressük, hogy a magyar irodalom klasszikus mult-